

**ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ
ΓΙΑ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ**

TRADE LAW CLINIC

**ΑΘΗΝΑ
2024**

National and Kapodistrian
University of Athens
Faculty of Law

Athens PIL
Athens Public International Law Center

TRADE LAW CLINIC,

ATHENS PIL ,

**ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ
ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ**

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Αλεξάκη Αλεξάνδρα

Αλεξίου Πέτρος

Βαγενά Σοφία Αικατερίνη

Βέννος Σπύρος

Δρόσου Αναστασία

Μιχαλάκης Ευθύμιος Ιωάννης

Πλατσά Μαριάνθη Ηλιάνα

Ράδοβιτς Ελένη

Σοροβού Ιωάννα

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Αναστάσιος Γουργουρίνης, *Επίκουρος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Εθνικού
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Βασίλης Χριστοδούλου, *Μεταπτυχιακός Φοιτητής*

I. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>I. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ</u>	3
<u>II. ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ</u>	4
<u>III. EDITORIAL TEAM FOREWORD</u>	4
<u>IV. ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ</u>	5
<u>V. ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ GATS MODE 4</u>	5
<u>A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	5
<u>B. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ</u>	7
<u>Γ. ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ</u>	8
<u>VI. ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ</u>	9
<u>A. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΔΙΜΕΡΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ</u>	9
<u>B. ΕΝΙΣΧΥΣΗ Ή ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ</u>	10
<u>Γ. ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΕΛΛΑΔΟΣ</u>	10
<u>Δ. Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ</u>	11
<u>VII. ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ GATS : ΣΧΕΣΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗΣ</u>	15
<u>A. Η ΕΝΩΣΙΑΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ</u>	15
<u>B. Η ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ</u>	16
<u>VIII. ΟΙ LDCs ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ GATS</u>	18
<u>A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	18
<u>IX. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ GATS MODE 4</u>	21
<u>A. ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ GATS MODE 4</u>	21
<u>B. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ</u>	21
<u>1. Digital Nomads και φορολογία</u>	21
<u>2. Καταπολέμηση ανισοτήτων και παγκόσμια πρότυπα μετανάστευσης</u>	22
<u>X. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	24

II. ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Το παρόν κείμενο όντας ένα ακαδημαϊκό χαρακτήρα policy paper, αποτελεί μια σύντομη επισκόπηση της νομικής ανάλυσης επί της θεματικής “Μετανάστευση και Γενική Συμφωνία για το Εμπόριο Υπηρεσιών” που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος “Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο” στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και υπό την αιγίδα του Κέντρου ερευνών Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου (Athens PIL). Η συγκεκριμένη επιστημονική μελέτη που ολοκληρώθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2023-2024 αποτελεί επιστημονικό ερευνητικό έργο της “Νομικής Κλινικής” στο Δίκαιο του Διεθνούς Εμπορίου (*Trade Law Clinic*). Το επιστημονικό και ερευνητικό αυτό έργο αποτέλεσε την βάση για την σύνταξη του παρόντος policy paper, το οποίο αποβλέπει στην εξέταση των επιμέρους θεμάτων και σύγχρονων προβληματικών πάνω στα εν λόγω ζητήματα όπως αυτά θα εκπονηθούν, θα παρουσιαστούν και θα συζητηθούν στο πλαίσιο παρουσίασης του κειμένου αυτού στην Οικονομική Επιτροπή Ελλάδος. Στο πλαίσιο αυτού του ερευνητικού επιστημονικού εγχειρήματος, θερμές ευχαριστίες πρέπει να απονεμηθούν στον υπεύθυνο καθηγητή κύριο Αναστάσιο Γουργουρίνη, Επίκουρο Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ καθοριστικό ρόλο στην εκπόνηση της εν λόγω μελέτης ήταν η συμβολή του κύριου Βασίλη Χριστοδούλου, Μεταπτυχιακού Φοιτητή, που ανέλαβε το συντονιστικό και εποπτικό ρόλο του εγχειρήματος.

III. EDITORIAL TEAM FOREWORD

This text, being an academic policy paper, is a brief overview of the legal analysis on the topic "Immigration and the General Agreement on Trade in Services" was prepared in the context of the course "International Economic Law" at the School of Law of the National and Kapodistrian University of Athens and under the auspices of the Center for Public International Law (Athens PIL). The specific scientific study completed during the academic year 2023-2024 is a scientific research project of the "Legal Clinic" in International Trade Law (Trade Law Clinic). This scientific and research work formed the basis for the drafting of this policy paper, which aims to examine the individual issues and contemporary issues on the said issues as they will be prepared, presented and discussed in the context of the presentation of this text in Economic Commission of Greece. In the context of this scientific research project, warm thanks must be given to the responsible professor Mr. Anastasios Gourgourinis, Assistant Professor of the School of Law of the National and Kapodistrian University of Athens, while the contribution of Mr. Vasilis Christodoulou, M.Sc. Student, who assumed the coordinating and supervisory role of the project.

IV. ANTI ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Αποτελεί κοινό τόπο στην διεθνή εμπορική πολιτική ότι η Γενική Συμφωνία για το Εμπόριο Υπηρεσιών (εφεξής GATS) που τέθηκε σε ισχύ το 1995, αποτελεί μια από τις συμφωνίες που συνιστούν τον πυρήνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (εφεξής ΠΟΕ). Υπογεγραμμένη και επικυρωμένη και από τα 160 μέλη του Οργανισμού ο χαρακτηρισμός της ως μια πολυμερής σύμβαση με την οποία επιδιώκεται ισορροπία συμφερόντων μεταξύ χωρών διαφορετικών ταχυτήτων και αναγκών με εντελώς ανομοιογενείς ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές καταβολές, φαίνεται τόσο αρμόζων όσο και δίκαιος. Αυτή η πολυμερής σύμβαση ευαγγελίζεται σε όλο το εύρος της, αφενός την θεμελίωση ενός αξιόπιστου συστήματος διεθνών κανόνων για το εμπόριο υπηρεσιών, αφετέρου δε την προοδευτική του απελευθέρωση. Δεδομένης της μετεξέλιξης του τομέα του εμπορίου υπηρεσιών και της εμφάνισης της τάσης παροχής εργασίας στην αλλοδαπή, η ανάγκη για ελευθερία στην κινητικότητα της εργασίας έχει αποτελέσει αντικείμενο αιχμηρών και διαφορούμενων διαλόγων στις σύγχρονες διεθνείς εμπορικές διαπραγματεύσεις. Αυτή ακριβώς η ανάγκη ρυθμίζεται λεπτομερώς στη Mode 4 της Γενικής Συμφωνίας για το Εμπόριο Υπηρεσιών. Κεντρικό λοιπόν εγχείρημα της παρούσας νομικής ανάλυσης συνιστά μια δικαϊκή επισκόπηση της Mode 4 της Συμφωνίας με επίκεντρο τις διατάξεις που άπτονται της μετανάστευσης. Συγκεκριμένα θα επιχειρηθεί να αναλυθεί με σαφή και λεπτομερή τρόπο, το πολύκροτο ζήτημα της μετακίνησης και απόσπασης εργαζόμενων, τόσο από των ευρωπαϊκό χώρο, όσο και από τον χώρο των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, υπό το πρίσμα των γενικών και ειδικών προβλέψεων και δεσμεύσεων της Γενικής Συμφωνίας. Επιπλέον, θα φωτιστεί πώς ο χαρακτήρας αυτών δύναται να δεχθεί τροποποιήσεις όταν αλληλεπιδρά με διεθνείς, ενωσιακές και ιδιωτικές ενδοσυμβατικές νομοθετικές διατάξεις, ενώ θα εξεταστούν ενδελεχώς οι κοινωνιολογικής φύσεως διεθνείς προκλήσεις στην ανάπτυξη και όξυνση των οποίων συνέβαλε η άμεση εφαρμογή των διατάξεων της.

V. ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ GATS MODE 4

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εν είδει εισαγωγής στο θέμα μας, αξίζει να αναλυθεί, πρώτον, το άρθρο I:1, ως προσδιορίζον το αντικείμενο της συμφωνίας, το οποίο χρήζει επεξηγήσεων και ορισμών και, δεύτερον, η Mode 4 της GATS σε συνδυασμό με το Παράρτημα για την κυκλοφορία φυσικών προσώπων που παρέχουν υπηρεσίες. (πρόκειται για «μέτρα που λαμβάνονται από κράτη και επηρεάζουν τις συναλλαγές στο πεδίο των υπηρεσιών»). Αρχικά, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν δίνεται στο κείμενο της συμφωνίας ορισμός της έννοιας «συναλλαγές στον τομέα των υπηρεσιών». Ωστόσο, πρόκειται στην ουσία για την παροχή όλων των μορφών υπηρεσιών που παρέχονται μέσω των τεσσάρων μορφών συναλλαγών που προβλέπονται στο άρθρο XXVIII και επονομάζονται “Modes”.

Σε αυτό το πλαίσιο, θεμελιώδεις είναι οι ορισμοί των φορέων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Πιο συγκεκριμένα, ως φυσικό πρόσωπο νοείται εκείνο που είναι υπήκοος ή μόνιμος κάτοικος οποιουδήποτε Μέλους, βάσει της νομοθεσίας του, ενώ ως νομικό πρόσωπο εκείνη η νομική οντότητα που έχει συσταθεί βάσει της νομοθεσίας ενός Μέλους, ανεξαρτήτως του ιδιωτικού ή μη χαρακτήρα της ή της συνδρομής κερδοσκοπικού σκοπού. Επίσης, στην έννοια της «εμπορικής παρουσίας» περιλαμβάνεται κάθε είδους επιχείρηση ή επαγγελματική εγκατάσταση μέσω νομικού προσώπου ή υποκαταστήματος ή υπηρεσίας εκπροσώπησης στο έδαφος άλλου Μέλους.

Δεύτερος όρος που χρήζει επεξήγησης όσον αφορά το άρθρο I:1 είναι τα «μέτρα που λαμβάνονται από Κράτη». Σύμφωνα με το ίδιο το κείμενο, πρόκειται για μέτρα που λαμβάνονται είτε από κεντρικές, αποκεντρωμένες και τοπικές αρχές είτε από μη κυβερνητικούς φορείς στους οποίους έχουν ανατεθεί αρμοδιότητες από τις παραπάνω αρχές. Συμπεριλαμβάνονται κάθε είδους νόμοι, κανονισμοί, ρυθμίσεις, διαδικασίες, διοικητικές πράξεις. Επομένως, προτείνεται μία ευρεία ερμηνεία του όρου «Κράτη», με την έννοια ότι οι εν λόγω αρχές αρκεί να ασκούν έναν κατευθυντικό, ελεγκτικό και κατασταλακτικό ρόλο.

Μία τρίτη προϋπόθεση για να υπαχθούν τα «μέτρα» αυτά στο πεδίο εφαρμογής της συμφωνίας είναι να «επηρεάζουν τις συναλλαγές στο πεδίο των υπηρεσιών». Εξ ορισμού, θεωρείται ότι επηρεάζουν τις συναλλαγές στον τομέα των υπηρεσιών μέτρα που αφορούν την αγορά, πληρωμή ή χρήση υπηρεσίας, την πρόσβαση και χρησιμοποίηση υπηρεσιών που παρέχονται προς το κοινό, καθώς και την (εμπορική) παρουσία προσώπων ενός Μέλους για την παροχή υπηρεσίας στο έδαφος άλλου Μέλους.

Τέλος, προβλέπεται μία εξαίρεση από αρχικό πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας. Πρόκειται για τις υπηρεσίες που παρέχονται κατα την άσκηση της κρατικής εξουσίας, οι οποίες ορίζονται

αρνητικά ως οι υπηρεσίες που δεν παρέχονται σε εμπορική βάση ούτε ανταγωνιστικά προς τους φορείς παροχής υπηρεσιών.

Όσον αφορά τη Mode 4, στη Mode 4 υπάγονται υπηρεσίες που παρέχονται από φορέα ενός Μέλους στο έδαφος άλλου Μέλους μέσω της παρουσίας σε αυτό φυσικών προσώπων του πρώτου Μέλους. Για παράδειγμα, η μετακίνηση του γιατρού από το Μέλος Α για να παράσχει υπηρεσίες στο Μέλος Β. Σε αυτό το σημείο πρέπει να γίνει μία σύντομη αναφορά στα κριτήρια υπαγωγής μίας περίπτωσης μετακίνησης φυσικού προσώπου στη Mode 4 της GATS.

Πρώτον, χρησιμοποιείται το κριτήριο της διάρκειας της διαμονής του παρόχου υπηρεσιών στο έδαφος ξένου Μέλους. Για να υπαχθεί μία περίπτωση παροχής υπηρεσιών στη Mode 4, πρέπει η διάρκεια διαμονής του φυσικού προσώπου να είναι προσωρινή και μη μόνιμη. Μία δεύτερη απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η είσοδος του εργατικού δυναμικού στο άλλο Μέλος για συγκεκριμένο σκοπό. Σε αντίθεση με τις μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές, οι μετακινούμενοι υπό την GATS περιορίζονται στην παροχή υπηρεσιών σε ένα συγκεκριμένο τομέα. Εδώ γίνεται λόγος για τους 12 τομείς παροχής υπηρεσιών που προβλέπονται από τον ΠΟΕ, στην επονομαζόμενη GATS Sectoral Classification (W/120).

Μία τρίτη αμφισβητούμενη προϋπόθεση για την υπαγωγή μίας υπηρεσίας στη Mode 4 θα μπορούσε να θεωρηθεί ο βαθμός εξειδίκευσης των μετακινούμενων εργαζομένων. Εξ ορισμού, η Συμφωνία καλύπτει όλα τα επίπεδα κατάρτισης των προσώπων. Ωστόσο, στην πράξη η Mode 4 εφαρμόζεται κυρίως για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, καθώς επικρατεί μία επιφυλακτικότητα ως προς τους ανειδίκευτους εργαζομένους.

Ερχόμαστε, λοιπόν, στο ερώτημα ποια πρόσωπα πληρούν εν τοις πράγμασι τις προϋποθέσεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα, στη Mode 4 υπάγονται σε κάθε περίπτωση οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι, που παρέχουν υπηρεσίες εκ συμβάσεως απευθείας στους καταναλωτές του άλλου Μέλους είτε οι ίδιοι είτε μέσω της εμπορικής τους παρουσίας στο άλλο Κράτος. Ακόμη, στο πεδίο εφαρμογής της Mode 4 υπάγονται οι λεγόμενοι «επιχειρηματικοί επισκέπτες» (business visitors) και εργαζόμενοι οι οποίοι αλλάζουν θέσεις, μετακινούμενοι από επιχείρηση σε ένα Μέλος σε θυγατρική της σε άλλο Μέλος (intra-corporate transferees, ICT), καθώς και τα διευθυντικά στελέχη και τα εκτελεστικά μέλη της διοίκησης (“EMS category”).

B. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Οι μεταναστευτικές ροές για εργασιακούς λόγους συνιστούν μια δύσκολη και σοβαρή επιλογή για τους μετακινούμενους αλλά και για τα κράτη υποδοχής και χρήζουν προσεκτικών αντισταθμιστικών ρυθμίσεων. Οι πρώτοι, ενδέχεται να αντιμετωπίσουν

δυσχέρειες προσαρμοστικότητας, διότι δεν είναι εξοικειωμένοι με την ξένη αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα κυρίως οι εγχώριοι ή άλλοι αλλοεθνείς να κατέχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Στα δεύτερα, επιβάλλονται υποχρεώσεις, με κυριότερη την *Αρχή του μάλλον ευνοούμενου κράτους (άρθρο II:1)*, από την οποία τα κράτη δεν μπορούν να παρεκκλίνουν και, ως προς την ουσία της ρύθμισης, απαγορεύει συμπεριφορές διακριτικής μεταχείρισης κατά οποιασδήποτε εθνικότητας εργαζομένου. Μάλιστα, σπουδαιότερο καθίσταται ότι κάθε τρίτο κράτος μπορεί να επικαλεστεί μια διμερή ή πολυμερή συμφωνία στην οποία δεν ήταν συμβαλλόμενο και να ζητήσει αντίστοιχη μεταχείριση. Παρά την μη ρητή αναφορά στο γράμμα της *συμφωνίας*, έχει κριθεί ότι η υποχρέωση ισχύει *de jure* αλλά και *de facto*, δεδομένου ότι η υποχρέωση είναι απόλυτη και θα μπορούσε να παρακαμφθεί ο σκοπός της ρύθμισης. Πάντως, πρακτικά, οι εργαζόμενοι μετανάστες εξακολουθούν να μειονεκτούν συγκριτικά με τους εκάστοτε ημεδαπούς λόγω εγγενών συνθηκών, όπως οι ξένες γλωσσικές δεξιότητες, η δυσκολία στην εύρεση εργασίας και η απειρία τους για τις ανάγκες της νέας αγοράς εργασίας.

Τα συμφέροντα του κράτους υποδοχής δεν διακινδυνεύονται από τις επιβαλλόμενες υποχρεώσεις που προασπίζουν τα εργασιακά δικαιώματα, διότι τα κράτη δεν στερούνται προτιμήσεων και διαπραγματεύσεων. Αντίθετα, επιλέγουν τα ίδια τους τομείς που θα ανοίξουν την αγορά τους (*άρθρο XVI*). Στην *Mode 4*, όμως, τίθεται ως όριο στην ελευθερία διαμόρφωσης ο κατά σειρά τέταρτος αναφερόμενος περιορισμός του *άρθρου XVI* που απαγορεύει την θέσπιση ανώτατου αριθμητικού ορίου αλλοδαπών εργαζομένων σε οποιονδήποτε τομέα. Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο δεν κινδυνεύουν, είναι ότι η μεταχείριση που παρέχουν στους αλλοδαπούς εργαζόμενους, εν αντιθέσει με την *GATT*, δεν απαιτείται να είναι αντίστοιχη με αυτή που επιφυλάσσεται στους ημεδαπούς εργαζόμενους, παρά μόνο αν αυτό έχει επιλεγεί από το κράτος. Συνεπώς, μέσω της *συμφωνίας* επιδιώκεται ο καθένας να συμμετάσχει στο διεθνές εμπόριο και να αξιολογήσει τους παγκόσμιους πόρους, από όπου και αν προέρχεται.

Γ. ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Επιπρόσθετα, δύο από τα ζητήματα που προέκυψαν στην συζήτηση μας ήταν ποιοί θα είναι το εφαρμοστέο δίκαιο της εργασιακής σχέσης, αλλά και ποιά η διάρκεια της σύμφωνα με την *GATS*. Ως προς το πρώτο, ο προβληματισμός ήταν αν θα εφαρμοστεί το δίκαιο της εθνικότητας του εργαζομένου, του εργοδότη ή του τόπου παροχής της εργασίας. Στο εθνικό μας δίκαιο, το *άρθρο 25* του *Αστικού Κώδικα* ρυθμίζει, γενικά, τις ενοχές από σύμβαση του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και δίνει προτεραιότητα στην αυτονομία των συμβαλλόμενων μερών, που σημαίνει ότι μπορούν να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο. Σε περίπτωση μη πρόβλεψης από τα μέρη, τότε εφαρμόζεται το δίκαιο που αρμόζει στην σύμβαση από το σύνολο των ειδικών συνθηκών. Ωστόσο, η *AK 25* έχει υποκατασταθεί από τον *Κανονισμό Ρώμη I (593/2008)* στις περισσότερες ενοχικές συμβάσεις, όπως τις εργασιακές. Στο *άρθρο 8*

του *ΚανP I* ο κανόνας σύγκρουσης προβλέπει παρομοίως την δυνατότητα επιλογής του δικαίου που θα διέπει την εκάστοτε εργασιακή σχέση, όμως εισάγει περιορισμό στην αρχή της αυτονομίας της βούλησης των μερών, χάριν της προστασίας του ασθενέστερου μέρους. Ειδικότερα, η επιλογή δικαίου δεν μπορεί να αποστερήσει στον εργαζόμενο της προστασίας που του παρέχουν οι διατάξεις αναγκαστικού δικαίου του δικαίου που θα εφαρμοζόταν ελλείψει επιλογής. Σε περίπτωση μη συμφωνημένου εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη, τότε η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο εργαζόμενος πράγματι παρέχει την εργασία του. Κατά κρατούσα γνώμη το ίδιο ισχύει και για την εξ' αποστάσεως εργασία που μας απασχόλησε ιδιαίτερα την περίοδο της πανδημίας *Covid-19*, παρόλο που στην πράξη παρέχει χαμηλότερη προστασία και χαμηλότερες απολαβές. Εάν ο εντοπισμός του τόπου όπου ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία του δεν είναι δυνατός, εφαρμοστέο θα είναι το δίκαιο της χώρας όπου ευρίσκεται η εγκατάσταση της επιχείρησης που προσέλαβε τον εργαζόμενο. Για λόγους προστασίας ή διορθωτικούς λόγους εγγύτητας, μπορεί να ενεργοποιηθεί η *ρήτρα διαφυγής*, αν από το σύνολο των περιστάσεων προκύπτει στενότερη σύνδεση με χώρα διαφορετική από αυτή της παροχής εργασίας, και έτσι να εφαρμοστεί το δίκαιο της στενότερης σύνδεσης.

Για το τελευταίο ζήτημα, στην *GATS* ρυθμίζεται μόνο η προσωρινή μετακίνηση και όχι η μόνιμη. Η διάρκεια της προσωρινότητας ωστόσο δεν προσδιορίζεται από το γράμμα της *συμφωνίας*, ούτε υπάρχει ένα απόλυτο όριο μετακινήσεων. Κατά την γνώμη μας, η επαναλαμβανόμενη μετακίνηση δεν είναι αντίθετη με το πνεύμα της *GATS*. Παράλληλα, σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι και θεμιτή, όπως σε αυτές των ανειδίκευτων εποχιακών εργατών, όπου σε κάποιες χώρες παρατηρείται έλλειψη εργατικού δυναμικού και δημιουργούνται διαφορετικές ανάγκες ανά εποχή. Έτσι, μπορεί να αξιοποιηθεί η *GATS* και από τους ανειδίκευτους εργάτες, καίτοι —για κοινωνικοοικονομικούς λόγους— παρατηρείται να διευκολύνει στην πράξη περισσότερο την κινητικότητα εργαζομένων υψηλής εκπαίδευσης και δεξιοτήτων. Σε τελική ανάλυση, πάντοτε σκοπός είναι η διευκόλυνση της μετακίνησης των εργαζομένων με αντικειμενικά κριτήρια προς το συμφέρον του κράτους αλλά και του εργαζομένου.

VI. ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ

A. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΔΙΜΕΡΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ

Η πλειοψηφία των προνομιακών συμφωνιών εξειδικεύει τις επιμέρους ρυθμίσεις της GATS, δίχως αποκλίσεις από αυτήν. Οι ρυθμίσεις πρέπει σε κάθε περίπτωση να πληρούν την αρχή της αναγκαιότητας προκειμένου να αποκλίνουν από τις γενικές ρυθμίσεις της GATS. Οι διμερείς συμφωνίες ταξινομούνται ως «εξαιρέσεις» από την Συμφωνία, δεν ρυθμίζονται ούτε επιβλέπεται η τήρηση τους από τα μέρη. Τα μέτρα που προβλέπουν οι διμερείς συμφωνίες:

1. Δε θα πρέπει να είναι πιο αυστηρά – περιοριστικά απ’ ότι είναι αναγκαίο.
2. Δε θα πρέπει να διακρίνουν μεταξύ των ξένων προμηθευτών υπηρεσιών και των αυτών των μερών.
3. Πρέπει να καταργούνται σταδιακά όταν οι συνθήκες για την διατήρησή τους έχουν αλλάξει (θεωρία δικαιοπρακτικού θεμελίου – AK 288).

Εάν, πάντως, ένα κράτος μέλος του ΠΟΕ έχει ειδικές διμερείς συμφωνίες με ένα ή περισσότερα κράτη τότε αυτές πρέπει να επεκταθούν σε όλα τα κράτη μέλη του ΠΟΕ. Έτσι, μπορεί μια χώρα να έχει κλειστό έναν τομέα της σε όλα τα κράτη, ακόμα κι αν αυτό αντιβαίνει στο πνεύμα της Συνθήκης, όμως δεν είναι δυνατόν να τον ανοίξει σε μια μόνο χώρα. Αν γίνει αυτό, τότε αυτομάτως επεκτείνεται σε όλες τις χώρες μέλη. Σε αυτή τη δέσμευση υπάρχουν εξαιρέσεις που όμως αφορούν κυρίως διεκδικήσεις για μη εφαρμογή της δέσμευσης. Έτσι, για παράδειγμα, κάποια ιδιαίτερα μέτρα, ασύμβατα προς τις δεσμεύσεις του «πιο προνομιούχου κράτους» μπορούν να διατηρηθούν για το πολύ 10 χρόνια υπό τον όρο μιας επανεξέτασης μετά τα πρώτα πέντε χρόνια.

B. ΕΝΙΣΧΥΣΗ Ή ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Θεμελιώδης σκοπός των προνομιακών συμφωνιών είναι το άνοιγμα αγορών στην προσωρινή μετακίνηση υψηλά προσοντούχου ανθρώπινου δυναμικού καθώς και η αναχαίτιση και παρεμπόδιση κυμάτων παράνομης, αρρυθμιστής μετανάστευσης. Κλειδιά των διμερών συμφωνιών είναι η εθελοντική επιστροφή (δίχως, δηλαδή πρόθεση μονιμότητας στην χώρα υποδοχής) και η επανεισδοχή. Μπορεί μεν να διευκολύνουν την πρόσληψη ξένου ανθρώπινου δυναμικού με σκοπό, όμως, να ρυθμίσουν τα κύματα παράνομης μετακίνησης, δίχως να αποβλέπουν στην ενσωμάτωσή τους.

Ακόμη, όμως, και στην περίπτωση που δίνεται μια κατεύθυνση για την μετακίνηση λιγότερο προσοντούχου ανθρώπινου δυναμικού, με έμφαση στους εποχικούς εργαζομένους, τους ασκούμενους, τους εργαζομένους-επισκέπτες, υπάρχει ένας ορισμένος χρονικός ορίζοντας στην παραμονή τους, οριζόμενος είτε από το συμβόλαιό τους, είτε από τις συνθήκες.

Γ. ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αλγερία

Οι ελληνικές τουριστικές, ξενοδοχειακές και ταξιδιωτικές επιχειρήσεις θα μπορούσαν, σε συνεργασία με αλγερινούς εταίρους και τοπικούς κρατικούς ή ιδιωτικούς φορείς, να συμβάλουν στην τουριστική ανάπτυξη της χώρας. Υπενθυμίζεται ότι η χώρα μας έχει υποβάλει σε αλγερινή πλευρά σχέδιο συμφωνίας για συνεργασία στον τουριστικό τομέα (Νοέμβριος 2014).

Η Πρεσβεία Αλγερίου έχει αναπτύξει συνεργασία με την Ανώτατη Σχολή Ξενοδοχειακών Επαγγελματιών και Εστίασης (Ecole Supérieure d' Hotellerie et de Restauration d' Alger – ESHRA).

Κίνα

Μνημόνιο Κατανόησης μεταξύ του ΥΠΕΞ της Ελλάδος και του Κινεζικού Συμβουλίου Προώθησης του Διεθνούς Εμπορίου (CCPIT), για τη “Δημιουργία Δικτύου Συνεργασίας για την Υποστήριξη Επιχειρήσεων” (υπεγράφη στο Πεκίνο, στις 11 Μαΐου 2007, Ν. 3645/11.2.08, ΦΕΚ 27Α/14.2.08)

Ινδία

Συμφωνία Τουριστικής Συνεργασίας

Στην 1η σύγκληση της σχετικής ινδο-ελληνικής Επιτροπής, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Νέο Δελχί, τον Απρίλιο 2007, δόθηκε έμφαση στους τομείς: εκπαίδευσης και κατάρτισης όπου η Ελλάδα έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα, τουριστικού μάρκετινγκ (μέσω συμμετοχής σε εκατέρωθεν Διεθνείς Εκθέσεις και εξοικείωσης με την συναφή τεχνογνωσία) και συνεργασίας των τουριστικών επιχειρήσεων.

Ουκρανία

Συμφωνία Οικονομικής, Βιομηχανικής, Επιστημονικής και Τεχνολογικής Συνεργασίας (1992).

Αλβανία

Συμφωνία Εποχιακής Απασχόλησης (κυρ. Ν.2482/16.05.1997, ισχ. 05.08.1997)

Βοσνία – Ερζεγοβίνη

ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Μέχρι το έτος 1999 λειτούργησαν στα Πανεπιστήμια Σεράγεβο και Μπάνια-Λούκα θέσεις λέκτορα ελληνικής γλώσσας

Δ. Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η ανάλυση του πεδίου εφαρμογής της Mode 4 της GATS καθώς και η επιγενόμενη διάκριση σε προσοντούχους και μη εργαζομένους, έστρεψε το πεδίο ενδιαφέροντός μας στην εντός του ρυθμιστικού πλαισίου της GATS, μετακίνηση και απασχόληση του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού σε τομείς φυσικής και χειρωνακτικής εργασίας όπως αυτών της γεωργίας και των κατασκευών, τομείς που στην ελληνική εργατική πολιτική έχουν αποτελέσει πεδία αιχμηρών διαλόγων και διαπραγματεύσεων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τομείς της γεωργίας, του τουρισμού και των κατασκευών συνιστούν πεδία σοβαρών και συστηματικών ελλείψεων όσον αφορά τη δυνατότητα εύρεσης εργατικού δυναμικού και επαρκούς στελέχωσης της αγοράς εργασίας. Αυτή η σημαντικό μέγεθος ανάγκη αναπλήρωσης της εργατικής δύναμης των προαναφερθέντων τομέων ώθησε την ελληνικές κυβερνήσεις του εικοστού πρώτου αιώνα στην υιοθέτηση πολιτικών σχεδίων προσέλκυσης μεταναστών μέσω της υπογραφής συμφωνιών μετακίνησης προσοντούχων και μη προσοντούχων εργαζομένων τόσο από χώρες της Ευρωπαϊκής Ηπείρου (Αρμενία, Μολδαβία, Γεωργία) όσο και από τον ευρύτερο χώρο της Ασίας (Ινδία, Βιετνάμ, Φιλιππίνες).

Στο πλαίσιο διερεύνησης, εξέτασης και ανάλυσης της Γενικής Συμφωνίας για το Εμπόριο Υπηρεσιών και υπό την διαπίστωση των καίριων ζητημάτων και αναγκών που απασχολούν την ελληνική εργατική πρακτική έχουν ανακύψει ορισμένοι προβληματισμοί που χρήζουν μιας διεξοδικότερης ανάλυσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ελλάδα των σύγχρονων χρόνων η αξιοποίηση των αιτούντων ασύλου πληθυσμών ή αυτών των οποίων η εν λόγω αίτηση απορρίφθηκε αποτελεί ζήτημα εκτεταμένης επιχειρηματολογίας. Ακριβέστερα, ο εν λόγω προβληματισμός αφορά την δυνατότητα απασχόλησης στο γεωργικό, τουριστικό και κατασκευαστικό τομέα ατόμων τρίτων χωρών, που αιτούνται διεθνή προστασία ενόσω εκκρεμεί η αίτηση αυτή καθώς και αυτών για των οποίων εκδόθηκε τελεσίδικη απορριπτική απόφαση της αιτήσεως τους.

Και ενώ το πρώτο σκέλος του προβληματισμού δεν δημιουργεί ιδιαίτερες πρακτικές και νομικές δυσκολίες, δυνάμει του άρθρου 49 και 57 του νόμου 4939/2022 που επιτρέπει την διαμονή και την μισθωτή εξαρτημένη απασχόληση των κατόχων δελτίου αιτούντος διεθνούς προστασίας, επί του δεύτερου σκέλους δεν δύναται να αποφανθούμε οριστικά, κυρίως λόγω της νομοθετικής πρόβλεψης επαναπροώθησης του ατόμου του οποίου η αίτηση απορρίφθηκε στη χώρα προέλευσης. Προκειμένου να καταστεί εφικτή η παραμονή και εργασιακή απασχόληση των πληθυσμών αυτών στην Ελλάδα απαιτείται είτε νέα νομοθετική ρύθμιση είτε η σύναψη ειδικής διμερούς συμφωνίας με την εκάστοτε χώρα προέλευσης τους, που θα

καθιστά δυνατή την παραμονή τους στην ελληνική επικράτεια υπό τον όρο της εργασιακής απασχόλησής τους στους ανωτέρω τομείς.

Η ενδεχόμενη απασχόληση των ατόμων τρίτων χωρών που ήδη έχουν εισέλθει στο ελληνικό κράτος μέσω της σύναψης διμερών συμφωνιών που θα επιτρέπουν την παραμονή και διαμονή τους για τον χρόνο της απασχόλησης θα ήταν μια ενδεχόμενη λύση και απάντηση στα προβλήματα στελέχωσης των τομέων της χειρωνακτικής εργασίας, ενώ δεδομένου του ήδη αυξημένου αριθμού των προσφυγικών ροών, θα μπορούσε να απαλλάξει τις ελληνικές κυβερνήσεις από την αναζήτηση τέτοιου ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού σε τρίτες χώρες και ενδεχομένως από τα έξοδα μετακίνησής τους.

Ωστόσο, όσο ελπιδοφόρα και αν ηχεί η συγκεκριμένη πρακτική, γεννά ιδιάζουσες νομικές και πραγματικές δυσκολίες υλοποίησης. Μια ενδεχόμενη διμερή συμφωνία μεταξύ της Ελλάδος και τρίτου κράτους που θα προβλέπει την δυνατότητα απασχόλησης των υπηκόων του τελευταίου στην περίπτωση που αυτοί έχουν ήδη εισέλθει στην Ελλάδα και αιτηθούν την παροχή διεθνούς προστασίας, εν όσω η εξέταση αυτής εκκρεμεί ή εφ' όσον αυτή απορριφθεί, θα πρέπει πάντοτε να συμμορφώνεται με τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας που έχει αναλάβει τόσο από το διεθνές (Σύμβαση Γενεύης) όσο και από το ευρωπαϊκό δίκαιο.

Επομένως, ένα ερώτημα που δύναται να δημιουργηθεί από την υιοθέτηση μιας τέτοιας πρακτικής είναι το ενδεχόμενο χαρακτηρισμού της ως καταναγκαστικής εργασίας, υπό την έννοια ότι η επιλογή παροχής γεωργικής ή άλλης χειρωνακτικής εργασίας μπορεί να μην είναι προϊόν ελεύθερης βούλησεως αλλά αναγκαστική επιλογή προκειμένου να αποφευχθεί η ακούσια επαναπροώθηση. Ο προβληματισμός αυτός έχει ιδιαίτερη σημασία, δεδομένης της γενικής, απόλυτης και μη εξαιρουμένης απαγόρευσης της καταναγκαστικής εργασίας στο άρθρο 4 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ.

Σύμφωνα με τον εν λόγω άρθρο κανείς δεν μπορεί να υποχρεωθεί σε "αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία", η οποία κατά την Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 29 έχει την έννοια "κάθε μορφής εργασίας ή υπηρεσίας που παρέχεται από άτομο υπό την απειλή ποινής οποιασδήποτε μορφής και η οποία παροχή εργασίας δεν είναι προϊόν οικείας βούλησης". Και ενώ η διάταξη αυτή φαίνεται εκ πρώτης όψεως να αφορά φαινόμενα που έχουν εκλείψει, η σημασία της έχει ενταθεί υπό το πρίσμα των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών στα κράτη μέλη της Σύμβαση, όπως η Ελλάδα, τα οποία κράτη έχουν θετική υποχρέωση απορρέουσα εκ της συμβάσεως να υιοθετούν τα κατάλληλα μέτρα και να επαγρυπνούν για την αποτροπή σχηματισμού νέων μορφών καταναγκαστικής εργασίας.

Χαρακτηριστική για τις ελλείψεις του ελληνικού Κράτους είναι η απόφαση του ΕΔΔΑ Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδα, πιο ευρέως γνωστή ως η υπόθεση της Μανωλάδας. Οι ενάγοντες υποστήριξαν πως το Ελληνικό Κράτος δεν είχε εκπληρώσει τις θετικές υποχρεώσεις που οφείλει για την προστασία των θυμάτων σωματεμπορίας και

καταναγκαστικής εργασίας, ενώ τόσο το δικαστήριο όσο και εξωτερικοί παρατηρητές διέγνωσαν τις προϋποθέσεις για ύπαρξη καταναγκαστικής εργασίας.

Η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Λουντ παρατήρησε πως θα πρέπει να διευκρινιστεί ο βαθμός στον οποίο υπήρχε η απειλή τιμωρίας ή αν υπήρχαν πιο «διακριτικές» μέθοδοι ελέγχου των εργαζομένων, οι οποίες θα ήταν συμβατές με το τεστ «δυσανάλογου βάρους» που θα συνιστούσε καταναγκαστική εργασία.

Η Διεθνής Συνδικαλιστική Οργάνωση παρατήρησε πως εφαρμόζεται το άρθρο 4, εφόσον ο εργαζόμενος δεν θα μπορούσε να παραιτηθεί λόγω της παρακράτησης μισθού και του φόβου που αισθανόταν λόγω της μη νόμιμης παραμονής του στην χώρα.

Η οργάνωση Anti-Slavery International υποστήριξε πως ιδιαίτερης σημασίας για την κρίση περί καταναγκαστικής εργασίας είναι τα εξής 4 σημεία: τις γνωστές συνθήκες της αγροτικής εργασίας, την εκμετάλλευση της αδύναμης θέσης των μεταναστών, το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, και τις ουσιαστικές και διαδικαστικές υποχρεώσεις του κράτους υπό το άρθρο 4.

Το κέντρο AIRE και PICUM παρατήρησαν πως θα πρέπει να ελεγχθεί εάν πρέπει τα πραγματικά περιστατικά να ελεγχθούν υπό το πρίσμα του άρθρου 4 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το επίπεδο προσωπικής αξιοπρέπειας και ελευθερίας και ελευθερίας μετακίνησης, με ταυτόχρονο έλεγχο και εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Χάρτη και του ενωσιακού δικαίου.

Το ΕΔΔΑ έκρινε πως για να διαγνωστεί καταναγκαστική εργασία, θα πρέπει η εργασία αυτή να παρέχεται υπό απειλή και παρά τη βούληση του εργαζομένου. Η παράνομη παραμονή τους στην Ελλάδα κατέστησε ακόμα πιο δύσκολη τη μη συμμόρφωση στις προσταγές των εργοδοτών. Το Δικαστήριο διέγνωσε πως οι συνθήκες που επικρατούσαν διέφεραν τόσο πολύ από τις συμφωνημένες και η συμπεριφορά των εργοδοτών ήταν εκβιαστική και καταχρηστική, καθιστώντας άκυρη την προηγούμενη συμφωνία των μεταναστών για εργασία, και την ίδια την εργασία καταναγκαστική.

Συμπερασματικά έχει καταστεί σαφές ότι το ενδεχόμενο αξιοποίησης του ήδη εισηγμένου στην Ελλάδα πληθυσμού τρίτων χωρών δύναται να αποτελέσει μια λύση στο πρόβλημα στελέχωσης του γεωργικού, τουριστικού και κατασκευαστικού τομέα. Εντούτοις, απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή στην υλοποίηση. Εώς ότου εξεταστεί η υιοθέτηση ενός νομοθετικού πλαισίου που να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις εκ των διεθνών συμβάσεων υποχρεώσεις δεν είναι δυνατό να αποφανθούμε περί δυνατότητας υλοποίησης ή περί επιτυχίας της εν λόγω πρακτικής.

VII. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ GATS : ΣΧΕΣΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗΣ

A. Η ΕΝΩΣΙΑΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, λόγω του πολύπλοκου θεσμικού της πλαισίου κατέχει ιδιαίτερη θέση στο σύστημα του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Από την υπογραφή της ΣΛΕΕ τα Κράτη Μέλη παρέχουν στην Ένωση αποκλειστική αρμοδιότητα για να χαράζει την κοινή εμπορική πολιτική, δηλαδή, η Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζει τις ψήφους των ΚΜ στο σύστημα του ΠΟΕ.

Η ΕΕ κοινοποιεί στον ΠΟΕ εκ μέρους των Κρατών Μελών της τον πίνακα δεσμεύσεων. Οι δεσμεύσεις των Κρατών Μελών δεν ταυτίζονται υποχρεωτικά μεταξύ τους και το καθένα διατηρεί σχετική ευχέρεια για την περαιτέρω απελευθέρωση ή περιορισμό σε διάφορους τομείς υπηρεσιών. Ο ισχύων πίνακας δεσμεύσεων κοινοποιήθηκε στην ΠΟΕ την 15.3.2019 και ανανεώθηκε στις 27.2.2024 διευρύνοντας ελαφρώς τις δεσμεύσεις της ΕΕ στην παροχή οικονομικών υπηρεσιών.

Η μετακίνηση εργαζομένων για παροχή υπηρεσιών εντός της Ένωσης ρυθμίζεται με πληθώρα Οδηγιών, ενώ θεμελιώνεται ήδη στην ΣΛΕΕ στα άρθρα 56-59, 61, ενώ η μετακίνηση πολιτών τρίτων χωρών ρυθμίζεται τόσο από ρυθμίσεις της Ένωσης, όσο και από διμερείς και πολυμερείς της δεσμεύσεις και συμβάσεις, όπως η GATS. Ανακύπτει λοιπόν το ερώτημα ποια είναι η σχέση μεταξύ του δικαίου του ΠΟΕ και του δικαίου της ΕΕ.

B. Η ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Όσον αφορά την σχέση του δικαίου που απορρέει από την Γενική Συμφωνία για το Εμπόριο Υπηρεσιών με το ενωσιακό δίκαιο, το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου στην υπόθεση Επιτροπής κατά Ουγγαρίας αποφαινεται με μία διχοτομική προσέγγιση κρίνοντας ότι: (1) το δίκαιο του Οργανισμού, όπως αυτό αποτυπώνεται στην Γενική Συμφωνία δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα και ως εκ τούτου δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο άμεσης επίκλησης από τα κράτη μέλη και τους ιδιώτες,(2) τα κράτη μέλη της Ένωσης και οι ιδιώτες δεν δύνανται να αμφισβητούν την νομιμότητα του παραγώγου ενωσιακού δικαίου βάσει του δικαίου της Γενικής Συμφωνίας, εντούτοις όμως (3) αυτά δύνανται να μηνυθούν σε διαδικασίες επί παραβάσει και να υποχρεωθούν να σε συμμορφωθούν με το δίκαιο της Γενικής Συμφωνίας ως ενωσιακό δίκαιο, εάν οι εθνικές τους έννομες τάξεις παραβλέπουν και παραβιάζουν το πρώτο.

Στο ερώτημα αναφορικά με την σχέση του συστήματος επίλυσης διαφορών του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου και αυτού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Δικαστήριο αποφαινεται για πρώτη φορά με μία συλλογιστική προσέγγιση από την οποία μπορούμε να αντλήσουμε τα εξής συμπεράσματα: (1) το σύστημα επίλυσης διαφορών του Οργανισμού, όπως αυτό

ιδρύεται στο άρθρο 23 της Γενικής Συμφωνίας για το Εμπόριο υπηρεσιών, αποτελεί ένα ανεξάρτητο σύστημα διακανονισμού, το οποίο δεν περιπλέκεται και δεν επηρεάζεται κατά την λειτουργία του από ενωσιακές δικαστικές αποφάσεις, αλλά ενεργοποιείται και λειτουργεί αυτόνομα, διατηρώντας μάλιστα την αποκλειστική αρμοδιότητα των οργάνων του, (2) τα κράτη-μέλη του Οργανισμού δεσμεύονται απολύτως από τις αποφάσεις που εκδίδουν τα όργανα επίλυσης διαφορών του και διατηρούν την υποχρέωση συμμόρφωσης με τις δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει από την Γενική Συμφωνία για το Εμπόριο υπηρεσιών, ανεξαρτήτως από την ύπαρξη αντίθετης ή σύμφωνης ενωσιακής δικαστικής απόφασης επί του ιδίου ζητήματος και (3) το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει υποχρέωση κατά την διαδικασία επίλυσης μια διαφοράς που αφορά παραβιάσεις του δικαίου του Οργανισμού, να λαμβάνει υπόψη του ενδεχόμενη δικαϊκή ερμηνεία που περιλαμβάνεται σε αποφάσεις του τελευταίου. Η νομολογία του ενωσιακού Δικαστηρίου καταδεικνύει με έναν σαφή και ακριβή τρόπο την προτεραιότητα και πρόθεση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης να μεριμνά για την συμμόρφωση ολόκληρης της ενωσιακής έννομης τάξης με το δίκαιο του Οργανισμού.

VIII. ΟΙ LDCs ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ GATS

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος «Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες» (εφεξής LDCs) αποδίδεται σε 45 χώρες όπως καταγράφεται στην ιστοσελίδα των Ηνωμένων Εθνών με τις περισσότερες να εντοπίζονται στην γεωγραφική περιοχή της Αφρικανικής ηπείρου. Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί εξ αρχής ότι οι LDCs διαφέρουν από τις «αναπτυσσόμενες χώρες» και τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη για την ένταξη των χωρών στην λίστα αυτή καθώς και για την έξοδο τους από αυτήν είναι αφενός τα εξής: το εισοδηματικό κριτήριο και αφετέρου ο δείκτης ανθρώπινου δυναμικό. Ως προς το εισοδηματικό κριτήριο αυτό υπολογίζεται, με βάση μια τριετή μέση εκτίμηση του κατά κεφαλήν ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος (ΑΕΕ) σε δολάρια ΗΠΑ. Το κατώτατο όριο για την ένταξη είναι 1.088 δολάρια ή λιγότερο- το κατώτατο όριο για την έξοδό τους είναι 1.306 δολάρια ή περισσότερο. Επιπλέον, λαμβάνεται υπόψη ο δείκτης ανθρώπινου δυναμικού (HAI), που αποτελείται τους επιμέρους δείκτες υγείας και εκπαίδευσης, καθώς και ο δείκτης οικονομικής και περιβαλλοντικής ευπάθειας (EVI). Δεδομένου ότι οι LDCs αντιμετωπίζουν σοβαρές προκλήσεις στο πεδίο της οικονομίας και του εμπορίου, τα συμβαλλόμενα κράτη-μέλη της Γενικής Συμφωνίας του ΠΟΕ για το Εμπόριο Υπηρεσιών (εφεξής GATS) θεώρησαν αναγκαίο να προχωρήσουν σε ειδικές προβλέψεις διευκόλυνσης τους.

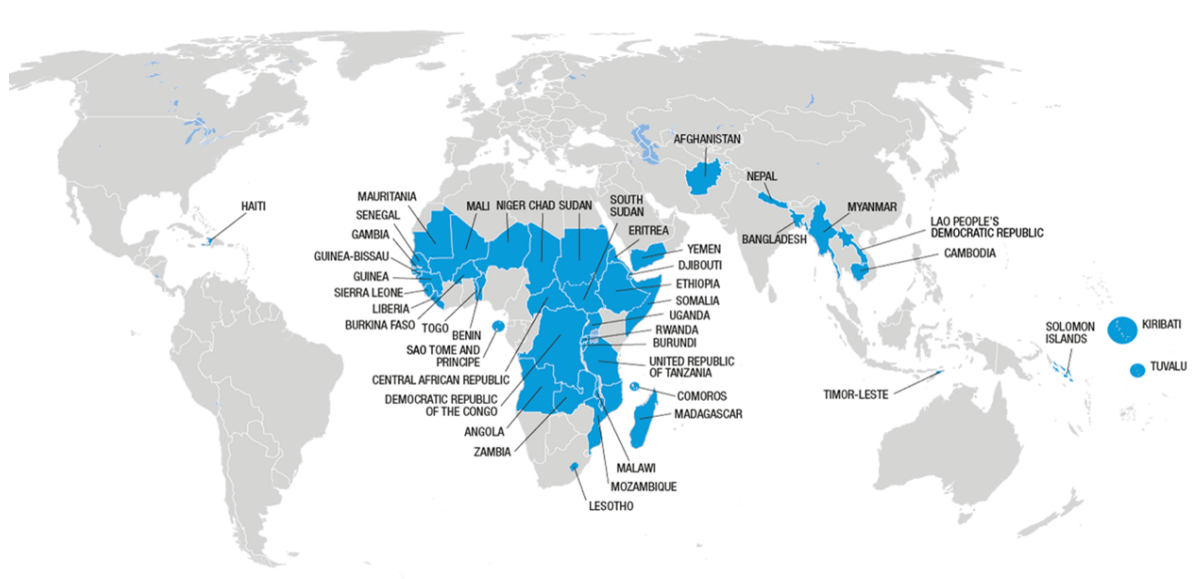
Ενδεικτικό της δυσχέρειας αυτής είναι το γεγονός ότι αν και αποτελούν περίπου το 12% του παγκόσμιου πληθυσμού, αντιπροσωπεύουν μόλις το 0,5% του παγκόσμιου εμπορίου εμπορικών υπηρεσιών. Λαμβανομένης υπόψη της οικονομικής δυσπραγίας των LDCs, η GATS θέτει ως θεμελιώδη στόχο της την αύξηση της συμμετοχής των αναπτυσσόμενων χωρών στο παγκόσμιο εμπόριο υπηρεσιών και την διεύρυνση των εξαγωγών υπηρεσιών τους με την ανάπτυξη της εξαγωγικής τους ικανότητας καθώς και την εξασφάλιση εξαγωγικών ευκαιριών σε τομείς που παρουσιάζουν εξαγωγικό ενδιαφέρον για εκείνες.

Το βασικό εργαλείο που έχει υιοθετήσει η συμφωνία αποτελεί η προτίμηση πρόσβασης στην αγορά που χορηγείται βάσει της απόφασης που εγκρίθηκε από τα μέλη του ΠΟΕ το 2011 και είναι γνωστή ως «απαλλαγή από τις υπηρεσίες». Η παρούσα απόφαση επιτρέπει στα μέλη του ΠΟΕ να χορηγούν στις υπηρεσίες ή στους προμηθευτές υπηρεσιών των LDCs προτιμησιακή μεταχείριση που διαφορετικά θα ήταν ασύμφωνη με το άρθρο II (μεταχείριση του πλέον ευνοούμενου κράτους-MFN) της GATS. Μέχρι τον Οκτώβριο του 2021, ο ΠΟΕ είχε λάβει 24 κοινοποιήσεις (από 23 χώρες και την Ευρωπαϊκή Ένωση) που ανέφεραν τομείς και τρόπους εφοδιασμού στους οποίους παρείχαν ή επεδίωκαν να παράσχουν προτιμησιακή μεταχείριση.

Στην πράξη, οι LDCs μέσω της ρήτρας αυτής απολαμβάνουν πρόσβαση στην αγορά χωρίς δασμούς και λιγότερο αυστηρές απαιτήσεις κανόνων προέλευσης (RoO) για τα εξαγόμενα προϊόντα τους. Αυτά τα προγράμματα εμπορικών προτιμήσεων για τις LDC θέτουν εκποδών την αρχή του πλέον ευνοούμενου κράτους (MFN). Οι LDCs επίσης επωφελούνται από τη φιλελευθεροποίηση των δασμών όταν είναι υπογράφωντες διμερών ή περιφερειακών εμπορικών συμφωνιών.

Ωστόσο, το κύριο πρόβλημα των διατάξεων για την προτιμησιακή μεταχείριση είναι η πρακτική αναποτελεσματικότητά τους, η οποία αποδίδεται στο γεγονός ότι δεν είναι δεσμευτικές ή εκτελεστές, όπως ήταν το αρχικό αίτημα των LDCs. Ακόμη, οι LDCs δεν επωφελούνται ομοιόμορφα ή αυτόματα από τις εμπορικές προτιμήσεις. Η χαμηλή χρήση των προτιμήσεων οφείλεται στην αδύναμη παραγωγική ικανότητα, τον περιορισμένο προϊόντικο πλουραλισμό και το υψηλό κόστος εμπορίας, μεταξύ άλλων σημαντικών παραγόντων. Ορισμένες χώρες δεν μπορούν να αξιοποιήσουν τις προτιμήσεις λόγω της αδυναμίας τους να καλύψουν τις ελάχιστες απαιτήσεις των κανόνων προέλευσης (RoO). Συνάγεται από τα ανωτέρω εκτεθέντα ότι η κρίση περί του αντικτύπου των προβλέψεων και εργαλείων που παρέχει η GATS στις LDCs όσον αφορά την μετάβαση τους στο καθεστώς αναπτυσσόμενων χωρών πρέπει να λάβει χώρα in concreto για κάθε χώρα εντός του καταλόγου των LDCs.

Κατάλογος Λιγότερο Αναπτυγμένων Χωρών

1. **Africa (33):** Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Central African Republic, Chad, Comoros, Democratic Republic of the Congo, Djibouti, Eritrea, Ethiopia, Gambia,

Guinea, Guinea-Bissau, Lesotho, Liberia, Madagascar, Malawi, Mali, Mauritania, Mozambique, Niger, Rwanda, Sao Tome and Principe, Senegal, Sierra Leone, Somalia, South Sudan, Sudan, Togo, Uganda, United Republic of Tanzania and Zambia

2. **Asia** (8): Afghanistan, Bangladesh, Cambodia, Lao People's Democratic Republic, Myanmar, Nepal, Timor-Leste and Yemen
3. **Caribbean** (1): Haiti
4. **Pacific** (3): Kiribati, Solomon Islands and Tuvalu

IX. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ GATS MODE 4

A. ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ GATS MODE 4

Η Γενική Συμφωνία για τις Συναλλαγές στον Τομέα των Υπηρεσιών (GATS) αποτελεί θεμελιώδες συστατικό του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ). Συγκεκριμένα, η Mode 4 της GATS, εστιάζοντας στην κίνηση φυσικών προσώπων, ασκεί αδιαμφισβήτητη επιρροή στον κοινωνικό ιστό, φέροντας στο προσκήνιο οφέλη και προκλήσεις με ευρείες συνέπειες.

Τα οφέλη από την αυτή εφαρμογή της GATS Mode 4 στην παγκόσμια αγορά είναι εμφανή. Αρχικά, η GATS Mode 4 επιτρέπει στις χώρες να αξιοποιήσουν εξωτερική εμπειρογνομοσύνη, μειώνοντας τις ελλείψεις δεξιοτήτων. Αυτό οδηγεί σε ανάπτυξη, καινοτομία, ανταγωνιστικότητα και δημιουργία θέσεων εργασίας. Με αυτό τον τρόπο, διευκολύνεται η μεταφορά γνώσης και εμπειρογνομοσύνης και η βελτιστοποίηση πρακτικών, τεχνολογιών και προσεγγίσεων.

Από την άλλη, η μετανάστευση προωθεί τον διαπολιτισμικό διάλογο, εμπλουτίζοντας τις κοινωνίες με νέες εμπειρίες και παραδόσεις, προάγοντας την ανεκτικότητα και την κατανόηση.

Η μετακίνηση επαγγελματιών από διαφορετικά υπόβαθρα, επιπλέον, φέρνει νέες προοπτικές και καινοτόμες προσεγγίσεις προωθώντας ένα δυναμικό περιβάλλον που ωφελεί τις κοινωνίες με βελτιωμένες υπηρεσίες.

Ωστόσο, από τον πίνακα δεν απουσιάζουν κι οι προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπιστούν από τα σύγχρονα κι επίκαιρα δεδομένα. Η πιο σημαντική από αυτές είναι η μετανάστευση ειδικευμένων εργαζομένων που μπορεί να στερήσει τις χώρες καταγωγής από πολύτιμο ανθρώπινο δυναμικό, δυσχεραίνοντας την ανάπτυξή τους.

B. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Digital Nomads και φορολογία

Την τρέχουσα κατάσταση έρχεται να περιπλέξει και η εμφάνιση των λεγόμενων digital nomads. Αυτοί ορίζονται ως οι επαγγελματίες που χρησιμοποιούν σύγχρονες τεχνολογίες επικοινωνίας για να εκτελούν την εργασία τους εξ αποστάσεως, αδέσμευτοι από γεωγραφικούς περιορισμούς με σκοπό την απελευθέρωση των υπηρεσιών, ενισχύοντας την οικονομική ανάπτυξη και τη διαπολιτισμική συνεργασία. Ωστόσο, προκύπτουν προκλήσεις σε τομείς όπως η φορολογία, οι κανονισμοί εργασίας και η κοινωνική ασφάλιση, καθώς το παραδοσιακό πλαίσιο αγωνίζεται να προσαρμοστεί στη ρευστή φύση των ψηφιακών νομαδικών εργασιακών ρυθμίσεων. Στην Ελλάδα, η είσοδος ψηφιακών νομάδων και η

παραμονή τους στην χώρα ρυθμίζεται από τον ν. 5038/2023 και ιδίως στο άρθρο 163. Περαιτέρω, η φορολογία τους ρυθμίζεται αναλυτικά από τον ν. 4825/2021, στον οποίο ορίζεται πως μπορεί να υπόκεινται σε φορολόγηση εάν περνούν περισσότερες από 183 ημέρες στη χώρα εντός ενός συγκεκριμένου φορολογικού έτους. Επιπλέον, μπορεί να φορολογούνται για το εισόδημα που αποκτούν εντός της Ελλάδας, ακόμη και αν δεν είναι φυσικά παρόντες στην χώρα. Είναι σημαντικό για τους ψηφιακούς νομάδες να κατανοούν τους φορολογικούς νόμους των χωρών στις οποίες δραστηριοποιούνται για να αποφύγουν τυχόν νομικά ζητήματα.

Επίσης, η άνιση πρόσβαση σε πόρους και ευκαιρίες μεταξύ εγχώριων και μεταναστών εργαζομένων μπορεί να οδηγήσει σε εκμετάλλευση και υπονόμηση των εργασιακών δικαιωμάτων. Έχει παρατηρηθεί πολλάκις σε πλείστες χώρες, αλλοδαποί εργαζόμενοι να λαμβάνουν χαμηλότερους μισθούς από τους εγχώριους ομολόγους τους λόγω της καταγωγής του κι όχι με γνώμονα την ικανότητα ή το επίπεδο σπουδών τους. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνικές εντάσεις, ρατσισμό και ξενοφοβία ενισχύοντας τα φαινόμενα του αθέμιτου ανταγωνισμού.

Καταπολέμηση ανισοτήτων και παγκόσμια πρότυπα μετανάστευσης

Η καταπολέμηση των προαναφερθέντων έχει βασιστεί κατά ένα μείζον τμήμα στην καθιέρωση παγκοσμίων προτύπων μετανάστευσης που σχετίζονται με τη λειτουργία της GATS και αντιπροσωπεύουν ένα σύνθετο και πολύπλευρο φαινόμενο με βαθιές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία, με σκοπό να επιτευχθεί η ισορροπία μεταξύ των οικονομικών συμφερόντων και των ηθικών κριτηρίων, ώστε να εξασφαλιστεί ένα δίκαιο και βιώσιμο εργατικό δυναμικό σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ειδικότερα, ορισμένα κρίσιμα-για τη σημασία τους-δικαιώματα που κατοχυρώνονται μέσω των παγκοσμίων προτύπων είναι, πρωτίστως, η ελεύθερη πρόσβαση στην αγορά. Οι μετανάστες έχουν το δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά υπηρεσιών χωρίς να υφίστανται διακρίσεις σε σχέση με τους εγχώριους παρόχους υπηρεσιών. Με αυτό τον τρόπο, διευκολύνεται και η έκδοση Βίζας, για τους πολίτες των τρίτων κρατών) με διαφανείς και απλουστευμένες διαδικασίες έκδοσης για εύκολη μετακίνηση. Περαιτέρω, όσον αφορά τα δικαιώματα εργασίας και διαμονής, κατοχυρώνεται η δυνατότητα συμμετοχής στην παροχή υπηρεσιών για συμφωνημένη διάρκεια με την ύπαρξη ενός πλέον κατάλληλου νομικού πλαισίου για εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής.

Από την άλλη, οι υποχρεώσεις για τα κράτη κυμαίνονται στη διατήρηση της διαφάνειας όσον αφορά τις μεταναστευτικές τους πολιτικές, την παροχή σαφών πληροφοριών για θεωρήσεις, κριτήρια επιλεξιμότητας και κανονισμούς διαμονής, με σκοπό η διαφάνεια να διευκολύνει τους μετανάστες στην λήψη τεκμηριωμένων αποφάσεων, αλλά και στην αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων των μεταναστών, ώστε να προωθηθεί η ομαλή ένταξη στην

αγορά υπηρεσιών και η αποτελεσματική μετάβαση των εργαζομένων στο νέο εργασιακό περιβάλλον.

Επίσης, θεσπίζονται νέα πρότυπα κοινωνικής ασφάλισης και εργασίας, απόρροια των οποίων είναι η πλήρης ένταξη των εργαζομένων στον νέο τόπο διαμονής.

Απότοκο των προτύπων μετανάστευσης είναι μία σειρά από ευκαιρίες στην αγορά εργασίας με αποτελεσματικότερη κατανομή ταλέντων κι οφέλη για τις εκάστοτε βιομηχανίες και οικονομίες. Ωστόσο, η διαρροή εγκεφάλων από τις αναπτυσσόμενες χώρες, οι ελλείψεις δεξιοτήτων σε αυτές και τα εμπόδια που τίθενται λόγω αυτού στην εγχώρια ανάπτυξη έχει οδηγήσει σε παγκόσμια ανισορροπία εργατικού δυναμικού, αλλά και στη διεύρυνση του χάσματος, καθώς η διαφορετική πρόσβαση σε ευκαιρίες μετανάστευσης, οι εισοδηματικές ανισότητες (π.χ. βιομηχανία τεχνολογίας), οι επισφαλείς συνθήκες εργασίας, η ανεπαρκής νομική προστασία και οι περιπτώσεις εκμετάλλευσης, διακρίσεων και εμπορίας ανθρώπων ολοένα και αυξάνονται. Επιπλέον, φαινόμενα όπως η φορολόγηση των ψηφιακών νομάδων μπορούν να προκαλέσουν ρήξη τόσο στον καμβά της δύναμης της αγοράς, όσο και στις σχέσεις των κρατών μεταξύ τους. Τελικά, ως μόνη λύση της υπάρχουσας κατάστασης, φαίνεται να είναι η έμφαση στη διαφάνεια προερχόμενη από μία παγκόσμια προσπάθεια πολιτών, επιχειρήσεων και θεσμικών οργάνων.

X. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Carlo Maria Cantore, *The Prudential Carve-Out for Financial Services, Rationale and Practice in the GATS and Preferential Trade Agreements* (1st edn, Cambridge University Press 2018)
2. Claudia Manrique Carpio και Jaume Comas Mir, "The Least-Developed Countries Services Waiver: Any Alternative Under the GATS?" (2014) *GOJIL* 6, 115, 124, <https://www.gojil.eu/issues/61/61_article_carpio_mir.pdf> τελευταία προσπέλαση 5 Μαρτίου 2024.
3. Decision on Preferential Treatment to Services and Service Suppliers of LDCs (WT/L/847).
4. Marion Panizzon, 'Trade and Labor Migration' [2010] 47(8) *Friedrich Ebert Stiftung*
5. OECD — WORLD BANK — IOM, *Managing the MOVEMENT OF PEOPLE: WHAT CAN BE LEARNED FOR MODE 4 OF THE GATS*
6. Peter van den Bossche και Zdouc Werner, *The law and policy of the World Trade Organization*, (4η έκδ, Cambridge University Press, 2017)
7. UN, *Preferential treatment for services and service suppliers*, <<https://www.un.org/ldcportal/content/preferential-treatment-services-and-service-suppliers>> τελευταία προσπέλαση 5 Μαρτίου 2024.
8. UNCTAD, UN list of least developed countries accessed at : <<https://unctad.org/topic/least-developed-countries/list>>
9. UNDP (United Nations Development Programme) (2022). Graduation from LDC status: trade preference and development financing implications for Asia-Pacific countries. UNDP Bangkok Regional Hub, Bangkok, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2020/02/2020-01-20/Graduation%20from%20LDC%20status%20trade%20preference%20and%20development%20financing%20implications%20for%20Asia-Pacific%20countries.pdf>.
10. United Nations <<https://www.un.org/ohrlls/content/list-ldcs>> τελευταία προσπέλαση 5 Μαρτίου 2024, <<https://unctad.org/topic/least-developed-countries/list>> τελευταία προσπέλαση 5 Μαρτίου 2024.
11. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), *The Least Developed Countries Report 2013: Growth With Employment for Inclusive and Sustainable Development* (2013), 28, WTO, *Market Access for Products and Services of Export*

Interest to Least-Developed Countries: Note by the Secretariat, [2012]WT/COMTD/LDC/W/56/Rev.1.

12. WTO, *Communication From the Republic of Zambia on Behalf of the LDC Group: A Mechanism to Operationalize Article IV:3 of the GATS*, [2006] κωδικός 3.
13. WTO, *Market Access for Products and Services of Export Interest to Least- Developed Countries: Note by the Secretariat*, [2013] WT/COMTD/LDC/W/58.
14. Χάρης Παμπούκης, *Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών*, (Νομική Βιβλιοθήκη, 2009)